

Leren over radicalisering*

Karin Frissen & Janine Janssen

Aanleiding

In 2016 is het lectoraat Veiligheid in afhankelijkheidsrelaties van Avans Hogeschool benaderd door de gemeente Tilburg om een training te ontwikkelen voor het netwerk Sociale Onrust en Maatschappelijke Spanningen (SOMS). Dit netwerk is opgericht door R-Newt jongerenwerk en de gemeente Tilburg met als doel de samenwerking tussen organisaties op het gebied van signalering van radicalisering te vergroten.¹ Het netwerk brengt diverse organisaties uit onder andere het onderwijs, jeugdzorg, maatschappelijke organisaties en de veiligheidszorg bij elkaar. R-Newt biedt de professionals in het netwerk de mogelijkheid om signalen te bespreken en ondersteunt hen bij de verdere duiding van deze signalen. Ook wordt professionals training op dit gebied aangeboden.² Een van de thema's die gedurende het bestaan van het netwerk SOMS aan het licht gekomen zijn, is de rol die familieleden spelen als het gaat om radicalisering. Familieleden lijken op verschillende manieren daarbij betrokken te kunnen zijn. Maar er is nog weinig bekend over de rol die zij precies spelen en hoe hier in de praktijk mee omgegaan kan worden. Het lectoraat Veiligheid in afhankelijkheidsrelaties is gevraagd inzicht te geven in de kennis die er is over de rol van familieleden rondom radicalisering in de te ontwikkelen training.

Verder kwam uit het netwerk SOMS de wens naar voren om niet alleen gebruik te maken van het al bestaande professionele netwerk, maar om ook een brug te slaan naar een meer informeel netwerk. Hierbij kan gedacht worden aan culturele organisaties, religieuze organisaties, sportverenigingen en sleutelfiguren. Het versterken van een netwerk met deze organisaties en personen draagt bij aan een betere signalering. Binnen dit soort organisaties worden vaak veel signalen opgevangen, maar onduidelijk is hoe hierop gereageerd wordt.³ Door de contacten te versterken tussen deze organisaties en het netwerk SOMS kan hier meer zicht op komen en is de verwachting dat de signalering van radicalisering nog effectiever kan verlopen. De wijze waarop professionals contact kunnen leggen met dit infor-

* Karin Frissen is als docent verbonden aan de opleiding Social Studies van Avans Hogeschool in Den Bosch en tevens als onderzoeker verbonden aan het lectoraat Veiligheid in afhankelijkheidsrelaties bij het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool. Janine Janssen is lector Veiligheid in afhankelijkheidsrelaties aan Avans Hogeschool en hoofd onderzoek van het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld (LEC EGG) van de Nationale Politie. Tevens is zij voorzitter van de redactie van PROCES. De auteurs bedanken Michael Rol van de gemeente Tilburg en Faysal Setoutte van R-Newt voor hun medewerking.

1 R-Newt Training en Advies (z.d.), *Netwerk sociale onrust en maatschappelijke spanningen* (brochure), Tilburg: Auteur.

2 Zie noot 1.

3 Zie noot 1.

mele netwerk en dit ook kunnen onderhouden, werd daarom tevens onderdeel van de training.

In deze bijdrage wordt eerst stilgestaan bij de vraag hoe de training door middel van literatuuronderzoek en in samenwerking met het netwerk SOMS en andere experts op het gebied van radicalisering tot stand gekomen is. Er wordt aandacht besteed aan het vooronderzoek dat heeft plaatsgevonden om de inhoud van de training te bepalen. Daarna wordt inzicht gegeven in de uiteindelijke inhoud van de training en de achtergronden van de deelnemers. Ten slotte vragen wij ons af wat wij zelf geleerd hebben van het ontwikkelen en geven van de training voor de signalering en aanpak van radicalisering in de praktijk.

Vooronderzoek en proeftraining

Verschillende stappen

Om te voldoen aan de wensen van het netwerk SOMS is voorafgaand aan de training een aantal verschillende stappen gezet: er is literatuuronderzoek verricht en gesproken met verschillende experts op het gebied van radicalisering. Hieruit is een aantal punten naar voren gekomen dat we hebben verwerkt in een proeftraining. Een belangrijk uitgangspunt voor de training was om aan te sluiten bij het kennis- en vaardighedeniveau van de deelnemers. In de proeftraining wilden we dan ook meer inzicht krijgen in wat de kennis van deelnemers was en over welke vaardigheden zij al beschikten. Zo wisten we dat vanuit het netwerk SOMS professionals al uitgebreid geïnformeerd waren over mogelijke religieuze aspecten rondom radicalisering. Daarom hadden wij juist als doel meer inzicht te krijgen in het handelen in de praktijk. Op welke manier werd er gehandeld rondom casuïstiek over radicalisering en waar lagen nog aandachtspunten om dit handelen te versterken? Een laatste punt had te maken met de inzet van (in)formele netwerken. Hoe zag het netwerk van de deelnemers er nu uit en op welke manier maakten zij daar gebruik van als het ging over het signaleren van radicalisering? We wilden de training vooral zo inrichten dat deze direct nieuwe kennis en inzichten opleverde voor de professionals in de praktijk.

Hoe de literatuur ons hielp uitgangspunten te formuleren

Wij geven hier geen overzicht van alle literatuur die relevant voor ons is geweest, maar volstaan met een weergave van de zoekrichtingen. Zoals gezegd, kregen wij als opdracht mee om ook aandacht te besteden aan de opbouw en het onderhoud van netwerken. Vanuit de literatuur zagen wij ons bevestigd in het idee dat dit voor professionals lang niet altijd een makkelijke taak is.⁴ Het literatuuronderzoek had uiteraard ook tot doel kennis te vergaren over radicaliseringsprocessen en de rol van familie. Tijdens het literatuuronderzoek kwamen we relatief weinig

4 Zie bijv.: J. Janssen, *Schering en inslag. Enkele wenken voor politieambtenaren en andere professionals voor opbouw en onderhoud van netwerken in de multi-etnische samenleving*, Den Haag: Boom Lemma uitgeverij 2011; E. Bervoets & M. Bruinsma, *Horen, zien en zwijgen. Opsporing in dorpen en stadsbuurten met een gesloten leefgemeenschap*, Apeldoorn: Politie & Wetenschap 2017.

over dat laatste aspect tegen;⁵ de bulk van de publicaties gaat met name over radicaliseringsprocessen, van de linker- tot de rechterkant van het politieke spectrum, al dan niet religieus geïnspireerd.

Vanuit het literatuuronderzoek naar radicaliseringsprocessen kwamen verschillende modellen en theorieën naar voren die inzicht gaven over het proces van radicalisering. Ondanks de verschillen waren er vooral veel overeenkomsten wat betreft de vraag welke jongeren vatbaar zijn voor radicalisering. De snelheid waarmee het proces doorlopen wordt, kan erg verschillen, en ook waar het proces ophoudt is voor elke jongere anders. In de start van het proces is echter een aantal belangrijke oorzaken aan te wijzen die een voedingsbodem kunnen creëren voor radicalisering. Er wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen pushfactoren (denk aan werkloosheid, schooluitval en andere vormen van uitzichtloosheid) en pullfactoren (het gevoel om ergens bij te horen, een aantrekkelijke verklaring voor misstanden in de wereld en in het eigen leven) en de wisselwerking daartussen.⁶ Deze punten verschillen naar ons idee niet erg van de voedingsbodem die er is voor het ontstaan van ander deviant gedrag. Kenmerkend is een situatie waarin jongeren bezig zijn met hun identiteitsontwikkeling, hierbij weinig of geen ondersteuning ervaren van voor hen belangrijke volwassenen, en maar mondjesmaat mogelijkheden zien voor een positieve toekomst in hun huidige situatie. Daarnaast hebben zij vaak te maken met een aantal versterkende factoren, zoals gezinsproblematiek of individuele problematiek.⁷ Radicalisering kan met andere woorden een uitingsvorm van moeilijkheden in het leven van jongeren zijn. Zij zouden bij wijze van spreken ook in aanraking kunnen komen met de politie vanwege het plegen van een delict, lid kunnen worden van een criminele bende of op een andere manier deviant of afwijkend gedrag kunnen laten zien. En net zoals niet elke jongere die uit een moeilijke gezinssituatie komt uiteindelijk het criminele pad op gaat, zal ook niet elke jongere in deze situatie radicaliseren. Wat daarbij aan te merken valt is dat het culturele of religieuze aspect naar ons idee nooit alleen een directe aanleiding is om te radicaliseren. Gedurende het proces van radicalisering kunnen in die aspecten wellicht wel antwoorden gevonden

- 5 S. Sieckelinck e.a. (red.), *Formers and Families. Transitional journeys in and out of extremism in the United Kingdom, Denmark and the Netherlands*, 2015, geraadpleegd op 14 juni 2018 via www.ris.uu.nl/ws/files/15886833/end_report_formers_and_families_tcm126_610120.pdf Zi; M. van San, 'Dochters van de jihad. Hoe familieleden betekenis geven aan het vertrek van Belgische en Nederlandse vrouwen die zich aansloten bij IS', *Tijdschrift voor Criminologie* 2018, 1, p. 59-75; C.J. de Poot & A. Spannenschein, *Jihadistisch terrorisme in Nederland. Een beschrijving op basis van afgesloten opsporingsonderzoeken*, Den Haag: WODC 2009; J. Janssen, 'Karima Sahla: "Een gedegen aanpak van radicalisering kan niet zonder de families"', *Tijdschrift voor de Politie* 2017, 2, p. 36-38; D. Weggemans, M. van der Zwan & M. Liem, *Familie van uitreizigers. Onderzoek naar de rol van familieleden bij processen van uitreizen naar en terugkeren uit buitenlandse jihadistische strijdgroepen*, Den Haag: WODC 2018.
- 6 Zie ook voor een overzicht: E. Bakker & P. Grol, *Nederlandse jihadisten. Van naïeve idealisten tot geharde terroristen*, Amsterdam: Hollands Diep 2016.
- 7 O.a. in: A. de Wolf & B. Doosje, *Aanpak van radicalisme: een psychologische analyse*, Amsterdam: SWP 2010; Sieckelinck e.a. 2015, geraadpleegd op 14 juni 2018 via www.ris.uu.nl/ws/files/15886833/end_report_formers_and_families_tcm126_610120.pdf. Zie ook: M. van San, S. Sieckelinck & M. de Winter, *Idealen op drift. Een pedagogische kijk op radicaliserende jongeren*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2010.

worden in de zoektocht van de jongeren naar een positieve rol voor zichzelf in de samenleving. Ondanks dat het in de huidige situatie in de media vooral gaat over radicalisering van moslimjongeren, zijn er nog vele vormen van (gewelddadige) radicalisering te noemen waarbij jongeren dezelfde processen doorlopen. Daarnaast hebben we ook aandacht besteed aan het feit dat het hebben van radicale ideeën niet automatisch hoeft te leiden tot geweld, maar juist ook kan leiden tot belangrijke maatschappelijke veranderingen; denk hierbij aan emancipatie van vrouwen of het ontstaan van de dierenbescherming.⁸ Het feit dat jongeren zich radicaal uiten, op welk gebied dan ook, is volgens ons altijd aanleiding om in gesprek te gaan, maar niet altijd een reden tot zorgen over gewelddadige acties.

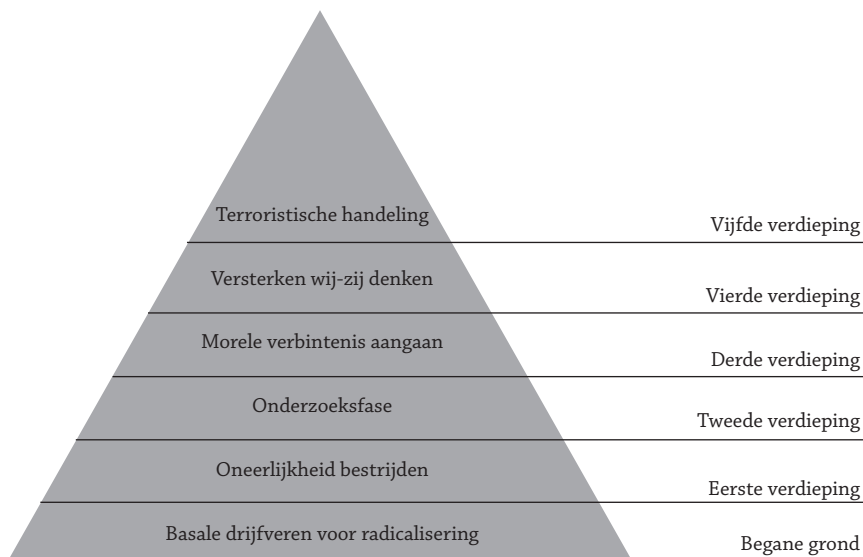
Theoretisch model

Om het verloop van het proces van radicalisering in beeld te brengen hebben we gebruikgemaakt van het trappenhuismodel van Moghaddam.⁹ Hij gebruikt de metafoor van een smaller wordende trap die naar de terroristische daad boven in het gebouw leidt. De trap leidt steeds naar een hoger gelegen verdieping. Of iemand op een bepaalde verdieping blijft of naar een hogere verdieping gaat, hangt af van de beïnvloedingsfactoren op die verdieping. De verdiepingen worden beschreven als metafoor voor verschillende fasen in een radicaliseringsproces: (0) ontevredenheid van mensen in de maatschappij (denk aan gevoelens van achterstelling en discriminatie, het ervaren van misstanden in de samenleving); (1) op zoek zijn naar gerechtigheid en rechtvaardigheid; (2) gefrustreerd zijn omdat de acties onvoldoende resultaat opleveren en onderzoek naar andere mogelijkheden om veranderingen tot stand te brengen; (3) een morele verbintenis aangaan met een radicale groep met gelijkgestemden; (4) uitgangspunten en doelstellingen worden gezien als legitiem, waarbij het gevoel van 'wij' versus de samenleving wordt versterkt; en tot slot (5) het plegen van een terroristische daad (zie figuur 1). Hoe hoger men zich in het huis bevindt, hoe verder het proces van radicalisering gevorderd is en hoe groter de kans is op het plegen van gewelddadige acties. Dit is echter geen automatisch proces. In de praktijk zal een grote groep personen op een bepaalde verdieping blijven of zelfs terug naar een lagere verdieping gaan. De groep die het volledige proces doorloopt is klein.

In de training wilden wij de focus leggen op de signalen die zichtbaar zijn in de voedingsbodem van radicalisering, oftewel vooral de eerste fasen in dit huis, want dit zijn de fasen waarbij de expertise van de deelnemers ingezet kan worden. Door dit model te gebruiken werd voor deelnemers zichtbaar hoe jongeren zich kunnen verplaatsen naar de verschillende verdiepingen in het huis, zowel naar beneden als naar boven, en welke aspecten daarin een rol spelen.

8 Zie bijv.: J. Janssen, 'Dieren(rechten)activisme en -extremisme in Nederland. Vragen naar de aard van het beestje', *Orde van de dag* 2013, 62, p. 92-98.

9 <http://fathalimoghaddam.com/wp-content/uploads/2013/10/1256627851.pdf>, geraadpleegd op 1 juli 2018. Zie ook voor de Nederlandse uitwerking: De Wolf & Doosje 2010.

Figuur 1 Gebaseerd op trappenhuismodel Moghaddam (2005)¹⁰*Proeftraining*

De proeftraining is gehouden voor pedagogisch medewerkers van verschillende afdelingen van Sterk Huis, een (opvang)instelling voor vraagstukken op het terrein van opvoeding en ontwikkeling in Goirle bij Tilburg.¹¹ Na het geven van de training is uitdrukkelijk feedback gevraagd op de inhoud en de vorm.

Op een enkeling na had geen van de deelnemers aan de proeftraining in de praktijk ervaring met casuïstiek rondom radicalisering. Veelal bleek de kennis over het onderwerp radicalisering bij de professionals gebaseerd te zijn op berichten in de media. Bij het thema radicalisering bestaan er vooral beelden over aanslagen in Europa en jongeren die uitreizen naar Syrië. Hoewel dit mogelijk een gevolg kan zijn van een radicaliseringsproces, zijn er nog vele fasen in het proces waar professionals al eerder mee te maken hebben en waarbij hun invloed om dit proces te keren zeer van belang kan zijn. Dit wilden we dan ook een prominente plek geven in de uiteindelijke training.

Ook bleek dat er bij veel medewerkers sprake was van onzekerheid over het duiden van signalen en de routing die hierbij gevolgd kan worden. Contacten met een formeel netwerk waren er wel, maar contacten met een informeel netwerk waren minimaal. Omdat de voorkennis beperkt bleek te zijn en de handelingsverlegenheid rondom het thema radicalisering duidelijk aanwezig was, hebben we opnieuw nagedacht over de inhoud van de training. We wilden namelijk zowel de kennis vergroten als benadrukken dat deze professionals vanuit hun ervaring en opleiding al verschillende basisvaardigheden bezitten die zij ook rondom dit

¹⁰ Zie vorige noot.

¹¹ www.sterkhuis.nl/wie-zijn-we/#, geraadpleegd op 1 juli 2018.

thema kunnen inzetten. Ons uitgangspunt was de al aanwezige kennis en vaardigheden te benadrukken en te laten zien hoe deze ingezet kunnen worden bij het herkennen en verduidelijken van signalen rondom radicalisering en het begeleiden van jongeren en hun familieleden. Ook uit eerder onderzoek is gebleken dat dit van belang kan zijn bij de preventie en aanpak van radicalisering.¹²

Gevolgen voor de uiteindelijke training

De ervaringen in de proeftraining, de gesprekken met de experts en de contacten met het netwerk SOMS hebben ertoe geleid dat de proeftraining op verschillende punten is aangepast. Niet zozeer in de keuze voor de inhoud van de training, maar meer in de vorm ervan. Er was een duidelijke behoefte bij de professionals om de onzekerheid rondom het handelen van de professionals in casuïstiek rondom radicalisering te verminderen. Daarom is ervoor gekozen om naast een meer theoretische uitleg over de processen van radicalisering en de rol van familie te oefenen met het bespreken van signalen. Hiervoor is gebruikgemaakt van de Radicx.¹³ Dit gesprekinstrument is oorspronkelijk ontwikkeld voor het onderwijs, maar kan ook worden gebruikt door andere professionals die met jongeren en/of hun familieleden werken. Uitgangspunt van de Radicx is dat signalen in een casus geclassificeerd kunnen worden als positief voor de ontwikkeling van de jongere, neutraal in de ontwikkeling van de jongere of negatief voor de ontwikkeling van de jongere. Daarnaast zijn er verschillende categorieën waarin de signalen verdeeld kunnen worden, namelijk gedrag, contacten, culturele of religieuze uitingen en politieke of ideologische uitingen. Er is bewust gekozen voor een gespreksinstrument waarbij de nadruk niet lag op radicalisering, maar waar breder werd gekeken naar de risicofactoren en naar de beschermende factoren in de ontwikkeling van de jongere. Hierdoor kunnen juist de signalen in de voedingsbodem van een radicaliseringsproces in kaart gebracht worden. Ongeacht of een casus zich verder zou ontwikkelen tot meer serieuze vormen van radicalisering, kan er ook al in het beginstadium aandacht zijn voor ondersteuning van de jongere en zijn of haar familieleden. Dit sluit aan bij de rol die de meeste professionals in onze training hebben in hun dagelijks werk in het onderwijs of het sociale domein, namelijk het bieden van deze ondersteuning. Dit gaf ons de mogelijkheid om in de training aan te sluiten bij de al aanwezige kennis en vaardigheden van de professionals en te benadrukken dat dit een bijdrage kan leveren in het keren van radicaliseringsprocessen, en de jongeren en hun familieleden te begeleiden bij een meer positieve identiteitsontwikkeling.

Uitgangspunt van de training was dus het vergroten van de kennis en handelingsmogelijkheden van de professionals in het sociale en veiligheidsdomein die te maken hebben met jongeren die radicaliseren en hun familieleden. Dit sloot goed aan bij de uitgangspunten van het lectoraat. Het lectoraat Veiligheid in afhanke-

12 Ministerie van OCW & Ministerie van VWS, *Weerbare jongeren, weerbare professionals*, 2017, geraadpleegd op 14 juni 2018 via www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2017/05/01/rapport-%E2%80%98weerbare-jongeren-weerbare-professionals%E2%80%99.

13 I. Spee & M. Reitsma, *Puberaal, lastig of radicaliserend?*, 2015, geraadpleegd op 14 juni 2018 via www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2015/07/16/puberaal-lastig-of-radicaliserend.

lijkheidsrelaties is onderdeel van het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool. Dit lectoraat heeft als doel de aanpak van geweld in relaties waarbij sprake is van afhankelijkheid en onvrijwilligheid. Een van de onderzoekslijnen van het lectoraat richt zich op de aanpak en rol van professionals: het lectoraat bestudeert de samenwerking met andere professionals en met de afnemers van zorg. Ook het versterken van de weerbaarheid van de professional in de veiligheidszorg wordt onderzocht.¹⁴ Om hieraan een bijdrage te leveren is ervoor gekozen om naast de training een vragenlijst af te nemen bij de deelnemers van de training. Met deze vragenlijst wordt geprobeerd meer inzicht te krijgen in de ervaring van de professionals met casuïstiek rondom radicalisering, de kennis en vaardigheden die zij zichzelf toedichten op het gebied van signalering van radicalisering, en de uitdagingen die zij daarin voor zichzelf zien. Daarnaast is geïnventariseerd van welke informele netwerken zij gebruikmaken en welke kennis, vaardigheden en uitdagingen zij voor zichzelf zien om deze netwerken uit te breiden en te onderhouden. Het verzamelen van deze informatie heeft onder andere geleid tot deze bijdrage. Hiermee hopen wij meer inzicht te geven in de ervaringen van professionals in de praktijk als het gaat over het herkennen en duiden van signalen van radicalisering en de wijze waarop zij hierbij het informele netwerk van jongeren betrekken.

Inhoud training en achtergronden van de deelnemers

Inhoud van de training

De training is uitgevoerd tussen november 2017 en februari 2018. In totaal zijn er, naast de proeftraining, vijf trainingen gehouden. De training is opgezet voor professionals die te maken kunnen krijgen met radicalisering van jongeren of familieleden van deze jongeren. De training bestaat uit twee delen. In het eerste deel is het doel het vergroten van kennis over radicaliseringsprocessen en over de rol van familieleden bij radicalisering. Afsluitend wordt er geoefend met het bespreken en duiden van signalen aan de hand van een casus en met behulp van de Radicx. In het tweede deel wordt ingegaan op de rol van netwerken voor professionals: hoe leg je contact met voor jou onbekende netwerken en welke rol kan dat spelen in de signalering van radicalisering?

Achtergronden van de deelnemers

In totaal hebben 73 professionals deelgenomen aan de training. De deelnemers waren afkomstig uit verschillende sectoren, te weten het onderwijs, de gemeente, zorg en welzijn en de veiligheidszorg (denk bijvoorbeeld aan medewerkers van de politie of van Veilig Thuis). Hun ervaring in hun huidige functie varieerde van enkele dagen tot twintig jaar.

Tijdens de training bleek dat de achtergrondkennis en de mate waarin deelnemers al te maken hebben gehad met casuïstiek rondom radicalisering sterk uiteenlie-

14 www.i-flipbook.nl/nl_nl/flipbook/1319-lectorale-rede-janine-janssen.html#1.

pen. Een derde van de deelnemers had in het afgelopen jaar te maken gehad met één of meerdere casussen waarbij er sprake was van signalen van radicalisering. Er is overigens bewust gekozen voor een gemengde samenstelling van de deelnemersgroep. Zo konden onderling ervaringen en kennis tussen medewerkers van verschillende instellingen en instituties tot stand worden gebracht. De hoop was ook dat het informele netwerk tussen deze professionals door deze kennismaking een impuls zou krijgen.

Inzichten naar aanleiding van de training

Fasen in het radicaliseringsproces: wanneer is iemand 'aan het radicaliseren'?

Een van de belangrijkste uitgangspunten van de training was aansluiten bij bestaande kennis en vaardigheden van de deelnemers. Vooraf was uit de ervaringen in de proeftraining en uit de gesprekken met de experts bekend dat er veel onzekerheid was in het handelen rondom signalen van radicalisering. De deelnemers zijn echter allemaal professionals in hun eigen werkveld, met de daarbij behorende expertise. Door de nadruk te leggen op deze expertise en deze aan te vullen met kennis over het signaleren van radicalisering worden de mogelijkheden om te handelen zichtbaar.

Daarbij werd in de training vooral de nadruk gelegd op de eerste fasen van radicalisering. In deze fasen gaat het vooral over de kwetsbare positie waarin jongeren verkeren en de mogelijkheden die zij zouden kunnen krijgen als zij zich aansluiten bij groeperingen met radicale ideeën, de zogeheten push- en pullfactoren.¹⁵ De meeste deelnemers hebben een functie waarbij zij in deze fasen de mogelijkheden hebben om met de jongeren in gesprek te gaan en begeleiding te bieden. Naarmate een jongere verder gaat in het radicaliseringsproces, wordt de rol voor professionals uit het onderwijs, de zorg en de welzijnssector kleiner en zal er meer ingezet worden op ingrijpen door experts uit de veiligheidszorg. De mogelijkheden tot handelen voor de aanwezigen in de training liggen dus vooral in de beginfase van het radicaliseringsproces. Lastig daarbij is dat de snelheid waarmee jongeren deze fasen doorlopen erg kan variëren en dat juist in de eerste fasen het moeilijk is om te bepalen of er wel of niet een risico is op radicalisering.

Tegelijkertijd is het de vraag of het van belang is om de term 'radicalisering' al in de beginfase te koppelen aan de signalen die de professional opmerkt. Gaat het niet veel meer om de duiding dat er zorgen zijn over een jongere en/of zijn familie? Bij een jongere die zich niet op zijn plek voelt in de samenleving, die weinig mogelijkheden ziet om zijn situatie te verbeteren en bij wie er daarnaast zowel individueel als in de familie sprake is van risicofactoren, is er volgens ons altijd reden tot zorg. Ongeacht of deze signalen duiden op een risico op radicalisering. In de training is dit veelvuldig onderdeel van gesprek geweest. Voor de aanwezige professionals was het prettig om te merken dat de eerste signalen in een radicaliseringsproces niet beduidend anders zijn dan de signalen die zij oppikken als er

15 De Wolf & Doosje 2010. Zie ook: W. Wanzele, 'Radicalisering door een hulpverleningsbril. Een positieve en sociaaleconomische benadering van veiligheid', *Cahiers Politiestudies* 2017, 1, p. 169-190.

op welke manier dan ook zorgen zijn over een jongere in zijn ontwikkeling. Radicalisering is daarmee een van de risico's die deze jongeren lopen. En laten dit nou precies de jongeren zijn aan wie deze professionals in hun dagelijks werk begeleiding bieden. Veel kennis en vaardigheden die zij daarvoor inzetten, zouden daarom ook ingezet kunnen worden als er wel zorgen zijn over de risico's op radicalisering.

Beschikbare vaardigheden en onzekerheden

Deelnemers aan de training geven aan over kennis en vaardigheden te beschikken om familieleden te ondersteunen in de zorgen die zij hebben over de (mogelijke) radicalisering van een jongere. Het meest genoemd (40 van de 73 respondenten) wordt het inschakelen van hun netwerk of doorverwijzen naar andere professionals. Daarnaast geven 17 respondenten aan kennis over radicalisering en verschillende culturen te hebben, geven 17 respondenten aan vaardigheden te hebben om het contact aan te gaan met de jongere of familieleden en/of met hen in contact te blijven, en geven 14 respondenten aan te beschikken over goede gespreksvaardigheden. Het minst genoemd, zeven keer, is de kennis en vaardigheid om signalen op de juiste manier te duiden.

Ondanks dat de professionals dus conform eigen zeggen beschikken over veel verschillende vaardigheden en kennis die zij kunnen gebruiken, werd het duiden van signalen het minst genoemd. Tegelijkertijd bleek tijdens de training dat hier de meeste zorg zit bij de professionals. Er leven twee soorten vragen. Ten eerste speelt de vraag op welke signalen gelet moet worden. In dit verband vragen professionals zich onder meer af tot op welke hoogte het nodig is dat zij goed zijn ingevoerd in het gedachtegoed en de culturele achtergrond van de jongeren. Is bijvoorbeeld diepgaande kennis van de opkomst van Islamitische Staat, van de toestand in het Midden-Oosten of van de ontwikkeling in het debat over dierenrechten en -bevrijding noodzakelijk? Of is het vooral belangrijk om op te letten of er sporen van het door Moghaddam geschetste trappenhuismodel worden herkend? In de tweede plaats spelen vragen over het interpreteren van signalen. Tijdens de training werd duidelijk dat de professionals enerzijds bang zijn de signalen te laat te koppelen aan radicalisering, waardoor het risico ontstaat dat een jongere daadwerkelijk overgaat tot acties, en dat zij anderzijds vrezen te vroeg signalen aan te merken als radicalisering, waardoor er ingegrepen wordt door veiligheidsdiensten terwijl er nog niks aan de hand is en wellicht jongeren onterecht gestigmatiseerd worden. Tijdens de training bleek dat onduidelijkheid over wat er gedaan wordt als er melding gemaakt wordt van zorgen rondom radicalisering, hierbij een belangrijke rol speelt. Ook de vraag over wie er nu verantwoordelijk is voor welke vervolgacties bleek hierbij een zorgpunt.

Samenwerken, netwerk en tijdsdruk

Vaak zijn er meerdere instanties die de jongere en/of de familie in beeld hebben vanwege de ontstane zorgen. Tijdens de trainingen bleek dan ook dat samenwerking tussen verschillende organisaties een aandachtspunt is. Een van de deelnemers die in het verleden te maken gehad heeft met een casus rondom radicalisering, gaf aan dat als hij de signalen van de verschillende betrokken partijen bij

elkaar gezien had, er eerder aan de bel getrokken was. De vraag van veel professionals was dan ook wie er nu eigenlijk verantwoordelijk is in deze casuïstiek en hoe je ervoor zorgt dat de diverse signalen bij elkaar komen. En als er melding gedaan is en de zorgen blijken terecht (er is sprake van mogelijke radicalisering), wie zet dan de vervolgacties uit en draagt verantwoordelijkheid voor het uitvoeren van deze acties? Ook deze vraagstukken zijn niet uniek voor een casus waarbij sprake is van mogelijke radicalisering. Dit probleem werd door alle professionals herkend als een dagelijks onderdeel van hun werk. Die zorgen over verantwoordelijkheid kunnen verlamvend werken, in die zin dat professionals onzeker worden en niet goed durven te handelen.

Een rol daarbij speelt ook de tijdsdruk waaronder professionals hun werk moeten uitvoeren. Zoals eerder beschreven, werd in een gedeelte van de training aandacht besteed aan netwerken. Hierbij ging het niet zozeer over formele netwerken, maar vooral over informele netwerken. Hoe leg je contact met dit soort netwerken en, nog belangrijker, hoe blijf je in contact? Om signalen te kunnen duiden is het van belang om de context te weten waarin jongeren zich bevinden, ongeacht wat deze context inhoudt. Hierin kunnen juist mensen uit de omgeving van de jongeren een rol spelen. Tijdens de training werd duidelijk dat de meeste professionals vooral gebruikmaken van kennis van hun directe collega's of van andere instanties. De wens om meer contacten te leggen met informele netwerken in de regio, maar ook om bijvoorbeeld meer op huisbezoek te gaan bij gezinnen, werd door meerdere deelnemers benoemd. Dit kan bijdragen aan het eerder duiden van signalen, omdat de context waarin gedrag zich afspeelt beter zichtbaar wordt of door nieuwe kennis beter te plaatsen is. Gebrek aan tijd maakt dat dit in de praktijk niet of nauwelijks haalbaar is. De regeldruk die bij de huidige taken hoort, wordt hierbij door de deelnemers als belangrijke oorzaak genoemd. De professionals zijn bij wijze van spreken meer tijd kwijt met rapporteren dan met het afleggen van huisbezoeken.

De vraag wat er gebeurt als er melding gemaakt wordt van zorgen rondom radicalisering geeft aan dat alleen weten hoe te signaleren en de signalen te duiden niet voldoende is. Als de professionals al weten bij wie ze melding kunnen maken van hun zorgen, is niet altijd duidelijk wat er vervolgens gebeurt met deze melding. Dat zorgt voor onzekerheid, en de angst om voorbarig of te laat zorgen om te zetten in een daadwerkelijke melding werpt een drempel op om actie te ondernemen. De manier waarop er gemeld kan worden, verschilt per gemeente. Soms is er gekozen voor een officieel meldpunt, waarna achter de schermen overleg plaatsvindt met verschillende instanties. Op andere plaatsen, zoals in de gemeente Tilburg, is er de mogelijkheid om eerst te overleggen met professionals die veel kennis en ervaring hebben met casuïstiek rondom radicalisering. Er kan dan gezamenlijk gekeken worden naar de benodigde vervolgstappen.

Deze laatste vorm is op papier een laagdrempelige manier om signalen in kaart te brengen en te duiden. Tijdens de training bleek echter dat niet bij alle professionals in de regio voldoende bekend was dat zij op deze manier te werk konden gaan. Ook als zij wel wisten waar zij deze signalen konden bespreken, was er nog steeds onduidelijkheid over het vervolgtraject. Blijven zij zelf verantwoordelijk voor de vervolgacties, wordt dit van hen overgenomen, staat nu ergens geregis-

treerd dat er over deze jongere signalen zijn binnengekomen en worden die dan ook weer verwijderd als blijkt dat er niets aan de hand is, worden signalen doorgespeeld naar derden en wat betekent dat voor de vertrouwensband die er mogelijk is opgebouwd met de jongere? De onduidelijkheid rondom deze vraag laat zien dat het belang om de professionals goed te informeren groot is. Dit kan een gedeelte van de handelingsverlegenheid wegnemen. Ook hier zijn de zorgen vergelijkbaar met het melden van bijvoorbeeld vermoedens van kindermishandeling bij Veilig Thuis (Meldcode Huiselijk geweld en Kindermishandeling¹⁶) en is casuïstiek rondom radicalisering daarin niet uniek. Het lijkt echter wel zo te zijn dat de verwachte gevolgen, zowel bij wel als bij niet ingrijpen, door de professionals nog groter ingeschat worden. Bij het begrip 'radicalisering' wordt vaak gedacht aan het uitreizen naar het buitenland of het plegen van aanslagen. Des te belangrijker is om dit beeld over radicalisering te nuanceren. Slechts een zeer klein gedeelte van de jongeren die signalen van radicalisering laten zien, eindigt aan het einde van het proces met het uitreizen naar buitenland of het plegen van een aanslag. Het grootste gedeelte van de jongeren blijft hangen op de begane grond van het trappenhuis waarin zich de verschillende drijfveren voor radicalisering bevinden.¹⁷ Dat wil echter niet zeggen dat er voor deze jongeren geen begeleiding nodig is om hun weer perspectief te bieden op een betere positie in de samenleving.

Want ondanks dat radicalisering een thema is dat in de media veelvuldig aan bod komt, lijken de professionals in de training weinig concrete casuïstiek te kunnen benoemen waarin ze hiermee te maken hebben. Wat wel door de deelnemers herkend werd, waren de signalen die naar voren kwamen tijdens het bespreken van de voedingsbodem voor radicalisering. De professionals kwamen deze signalen dagelijks tegen. Dat laat zien dat hier een maatschappelijk probleem is waar aandacht voor moet zijn. Of dit wel of niet daadwerkelijk leidt tot radicalisering is misschien zelfs minder van belang. Deze jongeren, zoals ook andere jongeren, hebben ondersteuning nodig bij hun identiteitsontwikkeling en kunnen daarbij de hulp van hun familie en van professionals goed gebruiken.

Tot slot

Het geven van deze trainingen heeft ons inzicht gegeven in de kennis en expertise die professionals bezitten als het gaat over het signaleren van radicalisering. Deze inzichten stemmen ons positief. De deelnemers aan onze training waren allemaal bevlogen en competente professionals. De wil om deze jongeren en hun families te ondersteunen is groot. De genoemde knelpunten, zoals een gebrek aan tijd om contacten aan te gaan met informele netwerken en de terughoudendheid in het daadwerkelijk handelen, baren ons echter zorgen. Dit belemmert de deelnemers in het volledig inzetten van de kennis en expertise die zij bezitten. Wij zouden graag zien dat er binnen organisaties meer aandacht is voor de professionele eenzaamheid die wordt ervaren door de professionals.

16 Rijksoverheid (z.d.), *Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling*, geraadpleegd op 26 juni 2018 via www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/meldcode.

17 Wolf & Doosje 2010.

Om ervoor te zorgen dat het risico op radicalisering afneemt is het nodig de weerbaarheid van deze jongeren te vergroten en daarvoor zijn weerbare professionals nodig. Professionals dienen zich niet alleen toegerust te voelen om deze taak uit te voeren, maar zich ook vrij te voelen om hun onzekerheid en angsten om te handelen te bespreken binnen hun organisatie.¹⁸ Dit kan er aan bijdragen dat de professionele eenzaamheid vermindert en de handelingsverlegenheid afneemt. Hier ligt een taak voor de verschillende betrokken organisaties. Beleid maken om signalen van radicalisering te bespreken en te duiden is één ding, professionals de zekerheid bieden dat zij hier daadwerkelijk naar kunnen handelen en daarbij de steun krijgen van hun collega's blijkt een ander verhaal te zijn. Want zoals Stijn Sieckelink in zijn boek *Reradicaliseren; ronselen voor een betere wereld* beschrijft:

‘Zelfs als radicalisering niet leidt tot de terreur die we kennen van de beelden, creëert ze op veel plekken problemen, niet in het minst in gezinnen, op scholen en in de jeugdzorg. Problemen waar elke dag vele professionals keihard mee aan de slag gaan zonder dat ze krantenkoppen halen – tenzij het misgaat, dan staan ze in de spotlights.’¹⁹

18 Ministerie van OCW & Ministerie van VWS 2017.

19 S. Sieckelink, *Reradicaliseren: ronselen voor een betere wereld*, Leuven: LannooCampus 2017, p. 22.